

PRACE NAUKOWE

Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu

RESEARCH PAPERS

of Wrocław University of Economics

Nr 360

Agrobiznes 2014

Problemy ekonomiczne i społeczne

Redaktorzy naukowi
Anna Olszańska
Joanna Szymańska

Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
Wrocław 2014

Redaktor Wydawnictwa: Joanna Świrska-Korlub

Redaktor techniczny: Barbara Łopusiewicz

Korektor: Justyna Mroczkowska

Łamanie: Beata Mazur

Projekt okładki: Beata Dębska

Publikacja jest dostępna w Internecie na stronach:

www.ibuk.pl, www.ebscohost.com,

w Dolnośląskiej Bibliotece Cyfrowej www.dbc.wroc.pl,

The Central and Eastern European Online Library www.ceeol.com,

a także w adnotowanej bibliografii zagadnień ekonomicznych BazEkon

http://kangur.uek.krakow.pl/bazy_ae/bazekon/nowy/index.php

Informacje o naborze artykułów i zasadach recenzowania znajdują się
na stronie internetowej Wydawnictwa

www.wydawnictwo.ue.wroc.pl

Kopiowanie i powielanie w jakiegokolwiek formie
wymaga pisemnej zgody Wydawcy

© Copyright by Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
Wrocław 2014

ISSN 1899-3192

ISBN 978-83-7695-458-5

Wersja pierwotna: publikacja drukowana

Druk i oprawa:

EXPOL, P. Rybiński, J. Dąbek, sp.j.

ul. Brzeska 4, 87-800 Włocławek

Spis treści

Wstęp	9
Romuald Jończy , Problem nierejestrowanej emigracji definitywnej (emigracji zawieszonyj) w badaniu procesów społeczno-gospodarczych na obszarach wiejskich	11
Agnieszka Baer-Nawrocka , Zmiany w spożyciu i stopniu samowystarczalności żywnościowej w Unii Europejskiej	19
Katarzyna Kokoszka , Finansowanie UE dla zrównoważonego rozwoju terenów wiejskich – wsparcie dla rolnictwa czy rozwoju regionalnego?	28
Walenty Pocza , Wspólna waluta euro – potencjalne skutki jej wprowadzenia dla rolnictwa w Polsce	37
Aldona Mrówczyńska-Kamińska , Struktura agrobiznesu w Polsce i jego znaczenie w gospodarce w kontekście integracji z UE	47
Józef Kania , System wiedzy i informacji rolniczej w rolnictwie polskim	55
Marek Wigier , Polityka rolna i zmiany strukturalne w rolnictwie polskim po akcesji do UE	63
Natalia Buczkowska, Waldemar Czternasty , Zróżnicowanie poziomu absorpcji funduszy unijnych w kujawsko-pomorskim w kontekście byłych granic zaborów	72
Ryszard Kata , Działalność banków w sferze obsługi finansowej agrobiznesu w Polsce	82
Jarosław Gołębiewski , Zmiany produktywności pracy w łańcuchu żywnościowym w Polsce	91
Małgorzata Gableta, Andrzej Bodak, Anna Cierniak-Emerych , Partycypacja pracownicza w przedsiębiorstwach agrobiznesu z perspektywy ustawodawstwa	99
Tomasz Pajewski , Wpływ funduszy unijnych na rozwój aktywów trwałych w polskim rolnictwie	108
Krzysztof Firlej , Źródła transferu wiedzy i technologii w przedsiębiorstwach przemysłu spożywczego	117
Grzegorz Spychalski , Wyzwania rozwoju regionalnego w kontekście procesów globalizacyjnych	126
Barbara Gołębiewska , Przestrzenne zróżnicowanie powiązań rolnictwa z otoczeniem w latach 2004-2012	141
Bożena Pawłowska, Katarzyna Chrobocińska , Doskonalenie jakości zarządzania warunkiem konkurencyjności w agrobiznesie	151
Małgorzata Juchniewicz , Źródła przewagi konkurencyjnej gospodarstw rolniczych użytkujących zasoby własności rolnej Skarbu Państwa	158

Marta Domagalska-Grędyś , Procesy tworzenia grup producentów rolnych a koniunktura gospodarcza w Polsce (2000-2013).....	167
Iwona Kowalska , Wsparcie finansowe konkurencyjności sektora agrobiznesu w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich.....	178
Agnieszka Parlińska, Maria Parlińska, Grażyna Rembielak , Ocena wykorzystania środków PROW 2007-2013 na ułatwianie startu młodym rolnikom	188
Danuta Kołodziejczyk , Infrastruktura w rozwoju społeczno-gospodarczym gmin w Polsce.....	198
Anna Jankowska , Zmiany struktury gospodarstw pod względem wielkości ekonomicznej w Polsce na tle krajów EŚiW po ich akcesji do UE.....	208
Eugeniusz Niedzielski , Przekształcenia sektora państwowego w rolnictwie..	219
Grażyna Karmowska, Mirosława Marciniak , Zmiany strukturalne w rolnictwie duoregionu Pomorze	227
Anna Bisaga , Instytucjonalne uwarunkowania dyfuzji wiedzy w rolnictwie na przykładzie badań w województwie opolskim	236
Alina Daniłowska , Koncepcja dóbr publicznych a rolnictwo	244
Katarzyna Żmija , Rozwój przedsiębiorczości na obszarach wiejskich przy wykorzystaniu środków Unii Europejskiej.....	253
Sławomir Zawisza, Paulina Wąsik , Rozwój przedsiębiorczości w świetle integracji z Unią Europejską na przykładzie gminy Lubicz.....	262
Aleksander Grzelak , Procesy odnowienia majątku w gospodarstwach rolnych w Polsce w świetle wyników rachunkowości rolnej (FADN)	273
Antoni Mickiewicz, Bartosz Mickiewicz , Ocena przebiegu i realizacji działań zawartych w I osi „Poprawa konkurencyjności sektora rolnego i leśnego” PROW 2007-2013.....	281

Summaries

Romuald Jończy , Problem of unregistered definite emigration (suspended emigration) in the study of socio-economic processes in the rural areas ...	18
Agnieszka Baer-Nawrocka , Changes in the consumption of agri-food products and food self-sufficiency in the European Union.....	27
Katarzyna Kokoszka , Financing of EU for rural areas sustainable development – support for agriculture or for regional development?.....	36
Walenty Poczta , Euro, common currency – potential results of its introduction for agriculture in Poland.....	46
Aldona Mrówczyńska-Kamińska , The structure of agribusiness in Poland and its importance in the economy in the context of the EU integration ...	54
Józef Kania , Agricultural knowledge and information system in Polish agriculture	62

Marek Wigier , Agricultural policy and structural changes in Polish agriculture after the accession to the EU	71
Natalia Buczkowska, Waldemar Czternasty , The variation in the absorption of EU funds in the Kujawsko-Pomorskie Voivodeship in the context of the former borders of the partitions	81
Ryszard Kata , The activities of banks in the area of financial services for agribusiness in Poland	90
Jarosław Gołębiewski , Changes of labor productivity in the food chain in Poland	98
Małgorzata Gableta, Andrzej Bodak, Anna Cierniak-Emerych , Employee participation in agricultural companies – a legislative perspective	107
Tomasz Pajewski , Impact of EU funds on development of fixed assets in Polish agriculture	116
Krzysztof Firlej , Transfer of knowledge and technology in enterprises of the food industry	125
Grzegorz Spychalski , Challenges of regional development in the context of globalization processes	140
Barbara Gołębiewska , Spatial diversity of combining agriculture with the environment in the years 2004-2012	150
Bożena Pawłowska, Katarzyna Chrobocińska , Improvement of management quality as a precondition of competitiveness in agricultural	157
Małgorzata Juchniewicz , Sources of competitive advantage of agricultural businesses using the Agricultural Property Resources of the State Treasury	166
Marta Domagalska-Grędyś , Process of creating agricultural producer groups and economic prosperity in Poland (2000-2013).....	177
Iwona Kowalska , Financial support of the agribusiness competitiveness as part of Rural Development Program	187
Agnieszka Parlińska, Maria Parlińska, Grażyna Rembielak , Evaluation of the use of funds RDP 2007-2013 for setting up of young farmers.....	197
Danuta Kołodziejczyk , Infrastructure in social-economic development of gminas in Poland.....	207
Anna Jankowska , Changes in the structure of holdings taking into account the ESU in Poland in the background of the CEEC after the accession to the EU	218
Eugeniusz Niedzielski , Transformations of the state sector in agriculture.....	226
Grażyna Karmowska, Mirosława Marciniak , Structural changes of the agriculture of the duoregion of Pomerania	235
Anna Bisaga , Institutional conditions of knowledge diffusion in agriculture on the basis of the research in the Opole Voivodeship	243
Alina Daniłowska , Public goods concept vs. agriculture	252

Katarzyna Żmija , The development of entrepreneurship in rural areas with the support of the European Union funds	261
Sławomir Zawisza, Paulina Wąsik , Entrepreneurship development of population of Lubicz commune in the light of integration with the European Union	272
Aleksander Grzelak , The processes of renewal of fixed assets in farms in Poland in the light of results of agricultural accountancy (FADN)	280
Antoni Mickiewicz, Bartosz Mickiewicz , Assessment of the process and implementation of activities in the first axis “Competitiveness Improvement of Agriculture and Forest Sector” between 2007-2013	289

Marek Wigier

Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – PIB

POLITYKA ROLNA I ZMIANY STRUKTURALNE W ROLNICTWIE POLSKIM PO AKCESJI DO UE

Streszczenie: Przemiany strukturalne w rolnictwie są procesem złożonym, na który ma wpływ wiele czynników o charakterze zewnętrznym oraz wewnętrznym w stosunku do gospodarstwa. Ich źródłem są zmiany zachodzące w alokacji zasobów, tj. pracy, ziemi i kapitału. Jednym z czynników wpływających na zmiany strukturalne jest polityka rolna. Jest ona formą planowej ingerencji instytucji państwowych w system gospodarczy, a wynika z przekonania o niedoskonałości rynku. WPR jest przykładem działania, w wyniku którego przy pomocy środków publicznych stymulowane są zmiany w sektorze rolno-spożywczym i na obszarach wiejskich. W artykule przedstawiono zmiany strukturalne oraz zmiany relacji pomiędzy czynnikami produkcji (praca, ziemia, kapitał), które nastąpiły w gospodarstwach rolnych w Polsce w latach 2002-2012, oraz rolę, jaką w tym procesie odegrała polityka rolna.

Słowa kluczowe: polityka rolna, przemiany strukturalne, integracja z UE.

DOI: 10.15611/pn.2014.360.07

1. Wstęp

Przemiany strukturalne w rolnictwie definiowane są w sposób niezwykle szeroki, jednak najczęściej odnoszący się do sił sprawczych, poprzez pryzmat czynników produkcji [Goddard i in. 1993]. Z teoretycznych modeli ekonomicznych, objaśniających zachowania producentów rolnych wynika, że zmiany strukturalne są wynikiem przemieszczania czynników produkcji (tj. ziemi, pracy i kapitału) od zastosowań mniej do bardziej efektywnych [Lobley, Errington 2002]. Neoklasyczny model zmian strukturalnych zachodzących w rolnictwie akcentuje relacje pomiędzy rozmiarami gospodarstw a skalą i wydajnością produkcji. Tylko odpowiednia skala produkcji może zapewnić wysoką efektywność [Chavas 2001]. Wzrost wielkości gospodarstw może poprawić ich pozycję konkurencyjną na rynku, ułatwić skorzystanie z efektu skali, prowadzić do obniżenia kosztów produkcji, wzmocnienia pozycji negocjacyjnej w kontaktach handlowych itp. Większy rozmiar gospodarstw zazwyczaj ułatwia wdrażanie innowacji, ponieważ niektóre nowe technologie możliwe są do zastosowania jedynie w gospodarstwach o dużej skali produkcji. Część kosztów produkcji, bez względu na fizyczne rozmiary gospodarstwa, ma charakter stały [Ki-

sley, Peterson 1996]. Oprócz technologii, istotny wpływ na tempo zmian strukturalnych ma niedoskonałość rynku w zakresie mobilności zasobów, która determinuje decyzje producentów odnośnie do rozpoczęcia lub zakończenia działalności rolniczej [Chavas 2001].

Zachodzące w polskim rolnictwie zmiany strukturalne są bardzo ściśle związane z tempem rozwoju gospodarczego, sytuacją finansową gospodarstw rolnych oraz polityką rolną [Urban 2009]. W Polsce w ostatniej dekadzie wyraźnie został zarysowany trend ewolucji rolnictwa typu rodzinnego w kierunku typu gospodarstw o charakterze komercyjnym i gospodarstw-przedsiębiorstw o charakterze agrobiznesowym. Proces komercjalizacji gospodarstw rolnych jest silnie uzależniony od przemian strukturalnych i możliwości transferu zasobów siły roboczej do pozarolniczych działów gospodarki [Woś 2004]. Komercjalizacja gospodarstw oznacza jednak ich bardzo silne powiązanie z rynkiem i dużą wrażliwość na instrumenty polityki rolnej [Kowalski, Rembisz 2005].

Po przystąpieniu Polski do UE jednym z najważniejszych instrumentów stymulowania przekształceń strukturalnych w rolnictwie stała się WPR. Przepływy finansowe do rolnictwa w formie płatności bezpośrednich i programów rozwoju obszarów wiejskich wywołały szereg zmian w zasobach i rozdysponowaniu czynników produkcji w rolnictwie. Celem niniejszego opracowania jest wskazanie roli, jaką w okresie 2002-2012 odegrała pomoc publiczna w kształtowaniu przemian strukturalnych w rolnictwie. Wykorzystując metody statystyczne i opisowe, przeprowadzono analizę danych GUS, ARiMR oraz FADN w zakresie oceny związków pomiędzy pomocą publiczną, inwestycjami w rolnictwie i zmianami strukturalnymi. Badano zmiany wartości majątku trwałego, sprzedaży, wartości dodanej i dochodu w przeliczeniu na gospodarstwo, AWU oraz ha użytków rolnych dla gospodarstw korzystających i niekorzystających z dotacji do inwestycji.

2. Rola polityki rolnej w kształtowaniu przemian strukturalnych

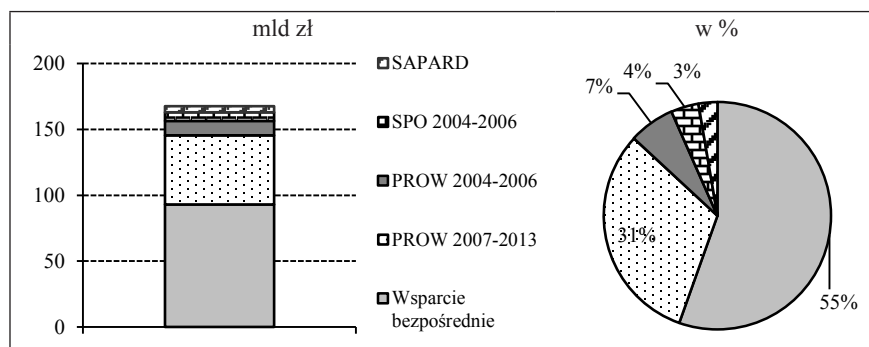
Ekonomiści, kierujący się systemowym podejściem do formułowania i analizy polityki, wyróżniają trzy podstawowe i bardzo ściśle powiązane ze sobą funkcje państwa [Buchanan, Musgrave 1999]. Pierwsza z nich to działania o charakterze stabilizacyjnym, kiedy państwo dba o to, aby gospodarka znajdowała się w stanie pełnego zatrudnienia przy stabilnych cenach. Druga to działania o charakterze alokacyjnym, tj. takie, za pomocą których państwo oddziałuje w sposób bezpośredni (tworząc popyt i nabywając określone dobra na rynku) lub pośredni (poprzez system podatkowy i system subwencji) na alokację zasobów w gospodarce. Trzecia to redystrybucja, kiedy państwo dokonuje podziału dóbr wyprodukowanych przez całe społeczeństwo pomiędzy jego członków (co oczywiście zawsze wzbudza dyskusje dotyczące wyboru między sprawiedliwością a efektywnością).

Współfinansowane ze środków WPR programy pomocy bezpośredniej i rozwoju obszarów wiejskich są przykładami instrumentów pomocy publicznej wspierających

przemiany strukturalne w rolnictwie. Równocześnie wypełniają one wszystkie trzy wymienione funkcje państwa. Jako instrument polityki interwencyjnej dają one szansę stabilizacji warunków polityki rolnej w okresie kilku cykli produkcyjnych, stymulując pożądane zmiany w zakresie struktur obszarowych gospodarstw, poprawy konkurencyjności produkcji, ochrony środowiska i wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich [Czyżewski 2007]. Do najważniejszych programów współfinansowanych ze środków UE i wspierających wymienione przekształcenia należy zaliczyć:

- SAPARD – Specjalny Przedakcesyjny Program na rzecz Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich;
- SPO „Rolnictwo” – Sektorowy Program Operacyjny „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego i rozwój obszarów wiejskich 2004-2006”;
- PROW 2004-2006 – Plan Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2004-2006;
- PROW 2007-2013 – będący w końcowej fazie realizacji Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013;
- dopłaty bezpośrednie.

W okresie od lipca 2002 roku¹ do końca grudnia 2013 roku skumulowana wartość pomocy finansowej dla sektora rolno-spożywczego i obszarów wiejskich finansowana z wymienionych programów przekroczyła 171 mld zł (rys. 1). Złożyły się na nią płatności programu SAPARD – ok. 4,5 mld zł², SPO „Rolnictwo” – ok. 6,5 mld zł, PROW 2004-2006 – ok. 10,9 mld zł³, PROW 2007-2013 – 52,7 mld zł⁴ oraz ponad 93,0 mld zł płatności bezpośrednich (rys. 1).

* Na rysunku pominięto programy SPO „Ryby” oraz PO „Ryby”, których udział w wartości udzielonej pomocy wynosi ok. 2%.

Rys. 1. Wydatki na realizację WPR w okresie 07.2002-12.2013 (w mld zł i w %)*

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ARiMR.

¹ To jest od momentu rozpoczęcia wdrażania programu SAPARD.

² Kwota ta zawiera 468 mln zł płatności finansowanych z programu PROW 2004-2006.

³ Nie zawiera płatności pochodzących ze zobowiązań programu SAPARD oraz nie zawiera płatności zobowiązań przesuniętych do finansowania z PROW 2007-2013.

⁴ Wrz ze zobowiązaniami z PROW 2004-2006 – ok. 9,2 mld zł.

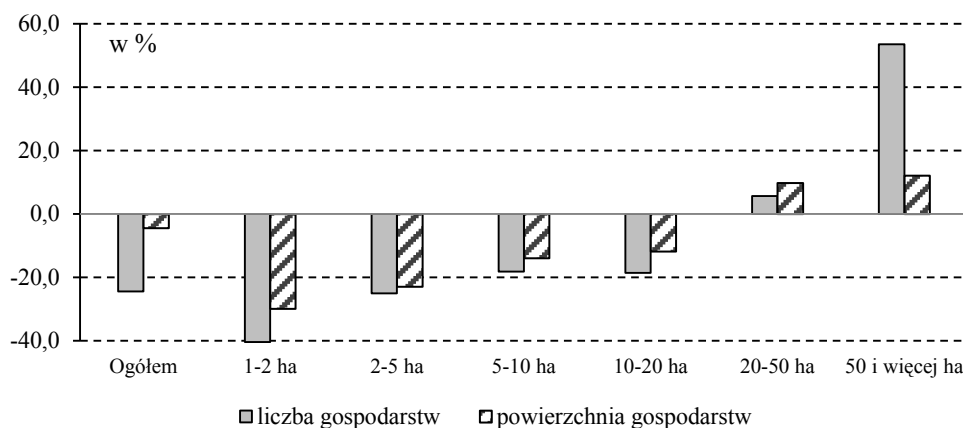
Wsparcie bezpośrednie, z powodu powszechności korzystania przez rolników z tego instrumentu polityki, jest jednym z najważniejszych z finansowego punktu widzenia źródłem wspierania dochodów i inwestycji (szczególnie w gospodarstwach o dużej powierzchni). Korzysta z niego co roku blisko 1,36 mln gospodarstw, tj. ok. 92% gospodarstw o pow. powyżej 1 ha. Obejmuje ono swym zasięgiem ok. 14 mln ha, tj. ponad 90% powierzchni użytków utrzymywanych w dobrej kulturze rolnej. W przeliczeniu na gospodarstwo wartość płatności w 2011 roku przekroczyła 10 tys. zł, a ich udział w ogólnej puli wydatków – 54%. Podstawowym instrumentem wspierania modernizacji gospodarstw rolnych jest PROW 2007-2013. Jego udział w dotychczasowych wydatkach na realizację WPR przekroczył 31%. Do końca jego realizacji pozostało jeszcze do wydatkowania ok. 17 mld zł, jednak 90% ogólnego budżetu jest już zagospodarowane. Należy równocześnie podkreślić, że pozostałe programy, których realizacja została zakończona w latach poprzednich, mimo skromniejszego budżetu, wniosły silny impuls inwestycyjny i demonstracyjny w gospodarstwach rolnych i na obszarach wiejskich. Pomoc publiczna stała się stimulatorem działalności inwestycyjnej.

3. Przekształcenia strukturalne w rolnictwie i ich związek z programami pomocy publicznej

W okresie członkostwa Polski w UE nastąpiły zauważalne zmiany niektórych czynników produkcji. Najbardziej istotne dotyczą przekształceń w strukturze obszarowej. W latach 2002-2012 liczba gospodarstw rolnych o powierzchni powyżej 1 ha zmniejszyła się do ok. 1,5 mln (tj. o blisko $\frac{1}{4}$), zaś ogólna powierzchnia użytków rolnych zmniejszyła się zaledwie o 4,5%. Odpływ użytków rolnych poza sektor gospodarstw rolnych odbył się głównie za sprawą zmniejszenia powierzchni gruntów nieużytkowanych rolniczo oraz pastwisk. Zmiany strukturalne były bardzo zróżnicowane w poszczególnych grupach obszarowych (rys. 2). Generalnie zaprzestanie produkcji rolniczej dotyczyło tych gospodarstw, które nie uzyskując dochodu parytetowego, nie miały możliwości rozwojowych, a przyrosty następowały w gospodarstwach, w których dochód zapewniał wypełnienie funkcji produkcji i konsumpcji.

Jeśli chodzi o zatrudnienie, to w okresie 2002-2012 zmniejszyło się ono o ok. 7% w przeliczeniu na roczne jednostki pracy⁵. W roku 2012 w sektorze rolnym zatrudnionych było nadal ok. 14,6% ogółu pracujących, a łączne nakłady pracy wynosiły ok. 2101 tys. AWU. W przeliczeniu na 100 ha użytków rolnych zatrudnienie wynosiło ok. 12 osób. Wysoka liczba pracujących w rolnictwie wskazuje na niekorzystne relacje między zasobami pracy, ziemi i kapitału, co w konsekwencji powoduje niską wydajność pracy [Poczta 2012].

⁵ AWU – *Annual Work Unit* – roczna jednostka pracy; GUS przyjmuje 2120 godzin pracy w roku.

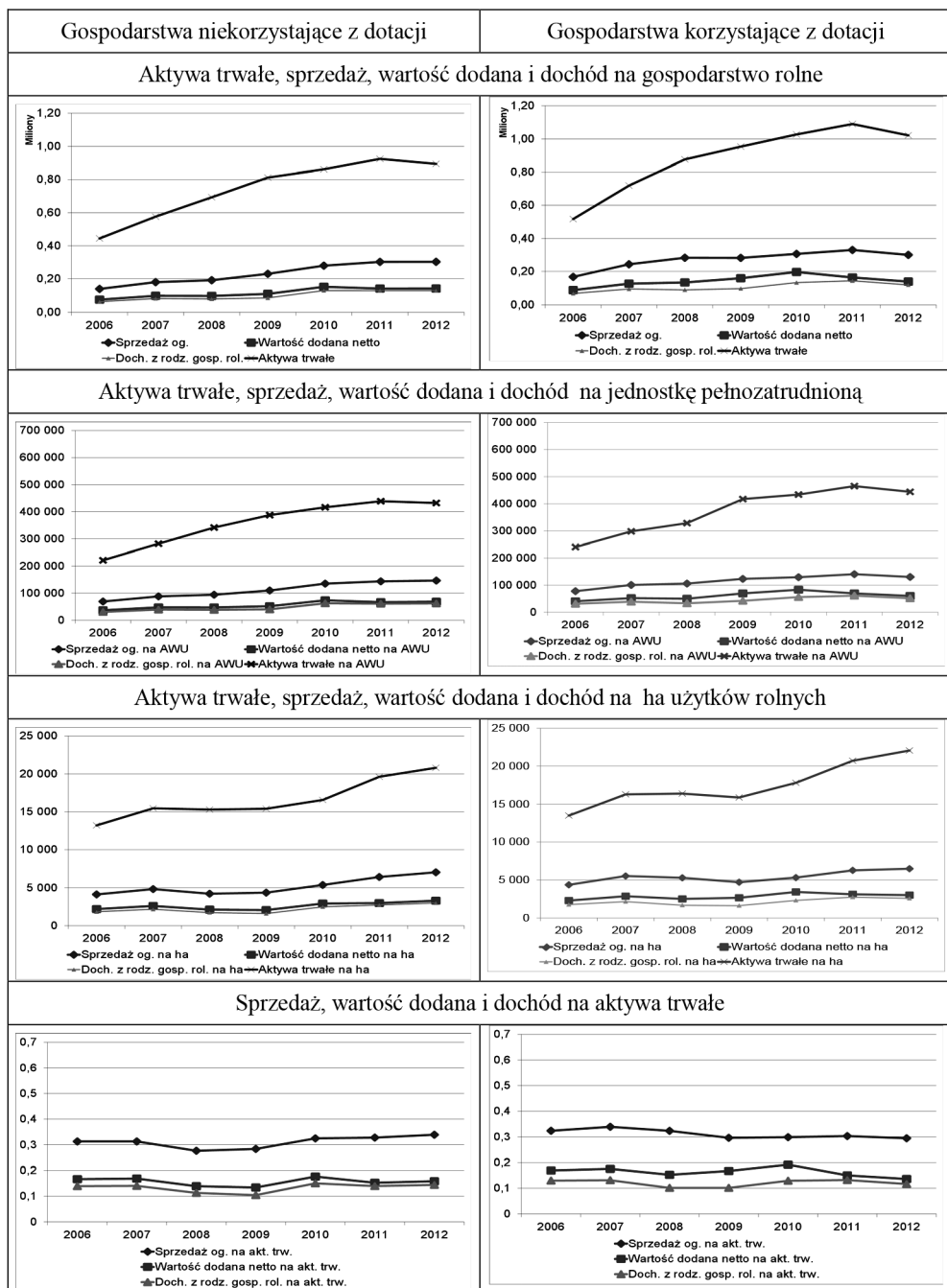

Rys. 2. Zmiana liczby gospodarstw i powierzchni użytków rolnych według grup obszarowych gospodarstw w okresie 2002-2012

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych [Roczniki Statystyczne Rolnictwa 2013; Roczniki Statystyczne Rolnictwa i Obszarów Wiejskich 2007].

Dopływ środków finansowych z budżetu UE oraz poprawa koniunktury w rolnictwie i związany z tym wzrost dochodów przyczyniły się do wzrostu wartości inwestycji. Począwszy od 2006 roku, nakłady inwestycyjne (w cenach bieżących) w rolnictwie i łowiectwie wahały się od 3 do 4,5 mld zł rocznie, tj. były blisko dwukrotnie wyższe niż w okresie przedakcesyjnym. Realna wartość inwestycji w 2012 roku, wyrażona w cenach stałych z 2002 roku, była wyższa o ok. 0,5 mld zł. Udział inwestycji w wartości netto środków trwałych zwiększył się z 8 do ok. 16%. Równocześnie stanowiły one zaledwie 2-4% wartości brutto majątku trwałego. W tej sytuacji następowała dekapitalizacja majątku. Stopień zużycia środków trwałych powiększył się z ok. 69 do blisko 77%. Większość inwestycji prowadzona była przez grupę ok. 200 tys. gospodarstw towarowych. Wzrost wartości nakładów inwestycyjnych był szczególnie widoczny w latach 2005-2008 oraz 2010-2012, tj. w okresie zwiększonego dopływu środków finansowych z budżetu UE. Odnowienie majątku trwałego dotyczyło głównie maszyn i urządzeń, natomiast dekapitalizacji podlegały głównie budynki i budowle oraz środki transportu.

Próbie oceny efektów pomocy inwestycyjnej i jej wpływu na zmiany strukturalne w rolnictwie przeprowadzono na podstawie analizy danych polskiego FADN dla lat 2006-2012. W tym celu z bazy danych wybrano gospodarstwa korzystające i niekorzystające z dotacji inwestycyjnych i porównano wartości ich aktywów trwałych, sprzedaży, wartości dodanej i dochodu w przeliczeniu na gospodarstwo, ha użytków rolnych i jednostkę pełnozatrudnioną. Wybrane do analizy gospodarstwa były podobne pod względem posiadanych zasobów oraz kierunków produkcji. W badaniu pominięto lata 2004-2005 ze względu na niewielką liczbę podmiotów spełniających założone kryteria.

Rys. 3. Aktywa trwałe, sprzedaż, wartość dodana i dochód w gospodarstwach FADN

Źródło: opracowanie dr D. Osuch z ERiGŻ-PIB na podstawie danych FADN z 2013 roku.

Przeprowadzona analiza wykazała dość dużą zbieżność uzyskiwanych wyników ekonomicznych przez gospodarstwa rolne z obu grup. Wprawdzie w gospodarstwach korzystających z dotacji inwestycyjnych wartość sprzedaży ogółem w przeliczeniu na jednostkę aktywów trwałych była nieco wyższa niż w gospodarstwach niekorzystających z dotacji, jednak już dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego był nieznacznie wyższy w tej drugiej grupie (rys. 3). Pomoc publiczna odgrywała jednak ważną rolę w realizacji inwestycji (była swoistą dźwignią finansową) w grupie gospodarstw nastawionych na korzystanie ze źródeł pomocy publicznej. Gospodarstwa te dostosowywały zakres inwestycji do możliwości stwarzanych im przez programy pomocy publicznej, przez co wywołane zostały wahania cykliczne w procesie inwestycyjnym. Obserwacja ta dotyczy głównie 2008 roku, kiedy to wygasła realizacja programów perspektywy budżetowej 2004-2006, a nowy PROW 2007-2013 był dopiero w początkowej fazie uruchamiania.

W gospodarstwach korzystających z dotacji szybciej (niż w grupie gospodarstw kontrolnych) przyrastała wartość majątku trwałego i generalnie była ona wyższa w przeliczeniu na gospodarstwo rolne oraz na ha użytków rolnych. Również wartość dodana netto w przeliczeniu na gospodarstwo była nieco wyższa w tej grupie gospodarstw. Jednak już wartość sprzedaży ogółem czy dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego w przeliczeniu na ha użytków rolnych były niemalże identyczne. Dla gospodarstw korzystających z dotacji inwestycyjnych charakterystyczna była także nieco wyższa (niż dla gospodarstw niekorzystających z takiej pomocy) wartość aktywów trwałych w przeliczeniu na jednostkę pełnozatrudnioną. Wartość sprzedaży, wartość dodana czy dochód były jednak na zbliżonym poziomie.

4. Zakończenie

Na podstawie przeprowadzonych badań można stwierdzić, że za sprawą transferów finansowych nastąpiła stosunkowo umiarkowana zmiana w zakresie wykorzystania czynników produkcji i ich nakładów, co skutkowało niewielkimi zmianami relacji pomiędzy czynnikami produkcji. Nastąpiła niewielka poprawa relacji pomiędzy zasobami ziemi a nakładami pracy (głównie za sprawą spadku liczby gospodarstw, a co za tym idzie – rzeczywistego w nich zatrudnienia). Podobnie kształtowały się relacje pomiędzy nakładami kapitałowymi a nakładami pracy. Wprawdzie majątek produkcyjny, pomimo istotnych transferów środków publicznych, uległ dekapitalizacji (sytuacja ta dotyczy większości gospodarstw małych i średnich), jednak transfery przyczyniły się także do przyspieszenia procesów koncentracji produkcji i przyspieszonego rozwoju technologicznego gospodarstw.

Wpływ poszczególnych instrumentów WPR na przekształcenia w rolnictwie jest bardzo różnicowany. Największy (nie tylko z finansowego punktu widzenia) wpływ wywierają dopłaty bezpośrednich oraz działania, które służą modernizacji gospodarstw rolnych. Poszukując sposobów unowocześnienia rolnictwa, zwiększenia jego konkurencyjności oraz dochodów ludności zatrudnionej w tym sektorze, najczęściej

wskazuje się na konieczność poprawy struktury agrarnej. Wadliwość struktur rolnych przekłada się często na błędy w stosowanych technologiach produkcyjnych, a oba obszary implikują niską produktywność czynników produkcji. Działania na rzecz przyspieszenia przekształceń strukturalnych znajdują uzasadnienie przede wszystkim w podnoszeniu konkurencyjności sektora i racjonalnym wykorzystaniu czynników produkcji [Wigier 2013].

Dzięki prowadzonej polityce publicznej realizowano cele polityki zgodne z intencjami ustawodawcy. Wywołany poprzez programy inwestycyjne efekt substytucyjny i dochodowy prowadził jednak do obniżenia efektywności wykorzystania zasobów. Źródłem tej nieefektywności najczęściej był efekt substytucyjny, zaś w podziale dochodów uczestniczyli nie tylko sami rolnicy, ale również podmioty trzecie, obsługujące sektor rolny. Angażowanie środków publicznych w działalność prywatną prowadziło także do powstawania efektu wypierania. Wrażliwość beneficjentów programów na koszty podejmowanych przez nich działań uległa obniżeniu wskutek refundacji części lub nawet całości kosztów inwestycji, których zakres dostosowywano do celów programu. Pomoc publiczna nie zapewniała także równości i sprawiedliwości społecznej. Beneficjenci programu, korzystający ze środków publicznych, znajdowali się w uprzywilejowanej pozycji w stosunku do tych producentów, którzy z takich dotacji nie korzystali.

Literatura

- Buchanan J.M., Musgrave R.A., 1999, *Public Finance and Public Choice: Two Contrasting Visions of the State*, Massachusetts Institute of Technology, CESifo Book Series, USA.
- Chavas J.-P., 2001, *Structural change in agricultural production: economics, technology and policy*, [w:] B. Gardner, G. Rausser (red.), *Handbook of Agricultural Economics*, vol. 1, Elsevier Science, B.V.
- Czyżewski A., 2007, *Makroekonomiczne uwarunkowania rozwoju sektora rolnego*, [w:] A. Czyżewski (red.), *Uniwersalia polityki rolnej w gospodarce rynkowej – ujęcie makro- i mikroekonomiczne*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu.
- Goddard E., Weersink A., Chen K., Turvey C.G., 1993, *Economics of structural change in agriculture*, Can. J. Agric. Econ., 41, s. 475-489.
- Kisley Y., Peterson W., 1982, *Prices, technology, and farm size*, "Journal of Political Economy", vol. 90, no. 3, s. 578-595.
- Kowalski A., Rembisz W., 2005, *Rynek rolny i interwencjonizm a efektywność i sprawiedliwość społeczna*, IERiGŻ-PIB, Warszawa.
- Lobley M., Errington A., 2002, *Implications of Changes in the Structure of Agricultural Businesses*, final report prepared for DEFRA, UK.
- Poczta W., 2012, *Przemiany w rolnictwie ze szczególnym uwzględnieniem przemian strukturalnych*, [w:] J. Wilkin, I. Nurzyńska (red.), *Raport o stanie wsi. Polska wieś 2012*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, FDP, Warszawa.
- Roczniki Statystyczne Rolnictwa 2013, GUS, Warszawa.
- Roczniki Statystyczne Rolnictwa i Obszarów Wiejskich 2007, GUS, Warszawa.

- Urban S., 2009, *Zmiany w użytkowaniu ziemi rolniczej w Polsce*, „Journal of Agribusiness and Rural Development”, nr 12, Warszawa, s. 257-265.
- Wigier M., 2013, *Wpływ polityki rolnej na zmiany strukturalne w rolnictwie*, ZER, nr 4(337), IERiGŻ-PIB, Warszawa, s. 3-19.
- Woś A., *W poszukiwaniu modelu rozwoju polskiego rolnictwa*, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2004.

AGRICULTURAL POLICY AND STRUCTURAL CHANGES IN POLISH AGRICULTURE AFTER THE ACCESSION TO THE EU

Summary: Structural changes in agriculture are a complex process which is affected by many external and internal factors connected with farming. Their sources are the changes in resource allocation i.e. labor, land and capital. One of the factors influencing structural changes is the agricultural policy. It is a form of planned intervention of the state institutions in the economic system, and it stems from the belief about the market imperfections. CAP is an example of action by which with the help of public funds changes in the agri-food sector and rural areas are stimulated. The paper presents the structural conversion and changes in the relationship between the factors of production which occurred in agricultural holdings in Poland in the years 2002-2012 and the role agricultural policy played in this process

Keywords: agricultural policy, structural change, integration with the EU.